

Зазимко Оксана Іванівна –
помічник Першого заступника Секретаря
РНБО України

Деякі суб'єктивні ознаки винного у вчиненні подружнього вбивства

У статті дана кримінальна та кримінологічна характеристика убивств, що вчинюються на побутово-сімейному ґрунті.

Теорією кримінального права України і національним кримінальним законодавством заперечується принцип об'єктивного ставлення в вину, тобто звинувачення особи у вчиненні злочину без вини, коли особа не усвідомлювала протиправності або суспільної небезпечності своїх дій (без діяльності), або не могла усвідомлювати головних ознак злочину [1, 68]. Навпроти, загальноновизнаним серед науковців є такий спеціальний принцип кримінального права, як принцип відповідальності лише за наявності вини (поряд із принципом відповідальності лише за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого як злочин особистого характеру відповідальності тощо) [2, с. 10–12; 3, 23–24; 4, с. 18–20].

Принцип відповідальності лише за наявності вини (суб'єктивного ставлення в вину) відображений й у національному кримінальному законодавстві. Так, відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України злочином визнається передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. За ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Кримінальним кодексом. Отже, у наведених статтях КК України нормативно визнані роль і значення суб'єктивних ознак злочину у визначенні поняття злочину і підстави кримінальної відповідальності. У складі злочину його суб'єктивні ознаки виявляються через два таких елементи – суб'єкт і суб'єктивна сторона злочину, що їх характеризують.

Проблемі суб'єкта злочину в теорії кримінального права приділено чимало уваги. Її досліджували такі видатні вітчизняні вчені як М.І. Бажанов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій та інші. Разом із тим, щодо окремих видів злочинів ряд питань вимагає окремого комплексного дослідження в безпосередньому зв'язку з іншими елементами складу злочину. Особливо це стосується подружнього вбивства.

Кримінальне право розглядає **суб'єкт** злочину як один із необхідних елементів складу злочину, оскільки ні діяння, як складова частина об'єктивної сторони, ні вина, як основа суб'єктивної сторони, не існують без суб'єкта – фізичної особи, яка вчинює злочин. Слід зазначити, що на відміну від Кримінального кодексу УРСР 1960 року, чинний Кримінальний кодекс України (ч. 1 ст. 18) визнає **суб'єктом злочину фізичну осудну особу, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу може наставати кримінальна відповідальність**.

Отже, юридичними ознаками суб'єкта злочину є осудність та досягнення фізичною особою встановленого законом віку, починаючи з якого можлива кримінальна відповідальність. Осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними (ч. 1 ст. 19 КК України). Наведена дефініція характеризує стан інтелекту і волі особи при вчиненні нею конкретного суспільно небезпечного діяння. Відсутність осудності особи виключає можливість визнання її суб'єктом злочину, а скоєне нею суспільно небезпечне діяння – злочином. Слід також зазначити, що новелою українського

кримінального законодавства є введення інституту обмеженої осудності, під якою розуміється такий психопатологічний стан людини, за якого вона під час вчинення злочину через наявний у неї психічний розлад не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та/або керувати ними (ч. 1 ст. 20 КК України). Водночас, обмежена осудність не виключає кримінальної відповідальності. Питання про осудність та обмежену осудність особи, як ознаки суб'єкта подружнього вбивства, спеціально не розглядатиметься, оскільки ознаки осудності єдині для всіх злочинів і ретельно аналізувались як багатьма вченими криміналістами, так і психіатрами [5, с. 47; 6, с. 100–115].

Традиційно кримінальним правом у контексті проблеми осудності – неосудності розглядається питання про кримінальну відповідальність осіб, які вчинили злочин у стані сп'яніння. Результати дослідження свідчать, що при вчиненні подружнього вбивства, суб'єкт злочину у 90 % випадків перебував у стані сп'яніння, однак судово-медична експертиза визнала їх усіх осудними.

Позиція кримінального закону щодо відповідальності за вчинення злочину у стані сп'яніння відома: особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння, підлягає кримінальній відповідальності (ст. 21 КК України). Окрім того, вчинення злочину у стані сп'яніння включено до переліку обставин, що обтяжують відповідальність (п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України), хоча й обумовлено, що суд, залежно від характеру злочину, може не визнати цю обставину як таку, що обтяжує відповідальність (ч. 2 ст. 67 КК України). Результати дослідження свідчать, що стан сп'яніння суб'єкта подружнього вбивства не вплинув на кваліфікацію, а лише враховувався при призначенні покарання. Окрім того, до суб'єктів подружнього вбивства в жодному випадку не були застосовані заходи медичного характеру. Більш детально проблема алкоголізації суб'єкта подружнього вбивства буде розглянута в рамках його кримінологічної характеристики.

Важливою юридичною ознакою суб'єкта злочину є досягнення особою встановленого законом *віку*, починаючи з якого можлива кримінальна відповідальність. Установлення мінімального віку кримінальної відповідальності пов'язане з фізіологічним процесом поступового формування здатності особи з моменту досягнення певного віку усвідомлювати свої дії та керувати ними і розуміти небезпечність дій, які нею вчиняються. У зв'язку з цим законом диференційовано вік кримінальної відповідальності: за загальним правилом, кримінальній відповідальності підлягає особа, якій до вчинення злочину минуло 16 років (ч. 1 ст. 22 КК України). Лише за вчинення злочинів, що перелічені у ч. 2 ст. 22 КК України, кримінальній відповідальності підлягають особи, які вчинили злочини у віці від 14 років до 16 років. Перелік злочинів, за вчинення яких відповідальність настає з 14 років, є вичерпним (при цьому у ч. 2 ст. 22 КК перераховані лише умисні злочини). Таким чином, враховуючи те, що подружні вбивства можуть бути вчинені лише умисно, можна сказати, що кримінальна відповідальність за цей вид злочину настає з 14 років. Однак це можна стверджувати, якщо опиратись лише на Кримінальний кодекс. Але, враховуючи специфіку діади (суб'єкт подружнього вбивства та потерпілий, які перебувають у шлюбі або фактичних шлюбних стосунках), необхідно також звернутись і до Сімейного кодексу України (далі – СК України), за яким шлюбний вік для осіб чоловічої статі становить 18 років, а для осіб жіночої – 17 років (ч. 1 ст. 22 СК України). За виключенням: право на шлюб може бути надано особі, яка досягла 14-річного віку і це відповідає її інтересам (ч. 2 ст. 23 СК України).

Вищенаведене свідчить про те, що суб'єктом подружнього вбивства може бути особа, яка досягла *шлюбного віку* (18 та 17 років відповідно до статі) за загальним правилом і лише як виключення – особа, яка досягла 14 років. Тобто, вік як юридична ознака суб'єкта подружнього вбивства на практиці дещо вищий, ніж вік

суб'єкта будь-якого умисного вбивства. Це твердження підтвердилось емпіричним шляхом і цілком відповідає кримінальному законодавству. Так, подружні вбивства вчиняються в більшості випадків (70 %) особами зрілого віку (30–55 років), що пояснюється тим, що саме ця категорія осіб пов'язана із потерпілими шлюбними стосунками. При цьому було зафіксовано лише один випадок, коли злочинцю ледве виповнилось 19 років.

Поряд з поняттям “суб'єкт злочину” в теорії кримінального права існує поняття “особа злочинця”. Деякі вчені заперечують проти розгляду соціально-політичної характеристики особи (злочинця) в розділі, присвяченому суб'єкту злочину [5, с. 47; 6, с. 100–115]. Інші, навпаки, вважають, що встановлення лише юридичних ознак суб'єкта (осудності і віку) не дає повного уявлення про особу злочинця, його суспільне обличчя, а тому лише юридичних ознак недостатньо, – необхідно характеризувати його ще й у соціально-політичному аспекті [7, с. 47–49]. На нашу думку, соціально-політична характеристика суб'єкта містить усі дані про злочинця як про особу, тому не може бути віднесена тільки до конкретного злочинного діяння. Віднесення цієї характеристики до складу злочину призвело б до встановлення широких і невизначених підстав відповідальності, що суперечить принципам демократичного правосуддя. Тільки наявність сукупності властивостей фізичної особи – осудності та досягнення певного віку – дає можливість визнавати злочинцем суспільно небезпечне діяння, скоєне цією особою, а особу, яка його скоїла, притягнути до кримінальної відповідальності. Тобто, з точки зору кримінального права, слушно вести мову про юридичні властивості (осудність, вік) винного – *суб'єкта злочину*. Соціально-політична ж характеристика охоплює широке коло соціально значимих властивостей (ознак) особи: соціально-демографічні, морально-психологічні, психофізичні, які згідно з ч. 1 ст. 65 КК України мають враховуватись судом при призначенні покарання, але які мають виняткове значення для кримінологічної характеристики *особи злочинця*. Отже, юридичні властивості суб'єкта злочину мають виключне значення для кваліфікації злочину, а особистісні характеристики злочинця враховуються при призначенні покарання, а також запобіганні вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами (ч. 2 ст. 50 КК України).

Отже, суб'єктом подружнього вбивства може бути фізична осудна або обмежено осудна особа, яка досягла шлюбного віку, встановленого Сімейним кодексом України або віку, з якого вона перебуває у фактичних шлюбних стосунках, або віку, з якого рішенням суду їй надано право на шлюб.

Однак, завершити на цьому характеристику суб'єкта подружнього вбивства, вважаємо недоцільним, оскільки не будь-яку осудну особу, яка досягла відповідного віку, можна визнати винною у скоєнні подружнього вбивства. Це – особа, яка, окрім загальних ознак суб'єкта, характеризується такою специфічною ознакою, як спорідненість винного з потерпілим (чоловік або дружина). Специфіка подружніх відносин відображається і на суб'єкті подружнього вбивства, оскільки ним може бути *лише* особа, яка перебувала з потерпілим у шлюбних стосунках.

За ч. 1 ст. 55 Сімейного кодексу України перебування у шлюбі зобов'язує дружину і чоловіка спільно піклуватися про побудову сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємоповаги. Зміст ч. 3 ст. 55 СК України встановлює взаємну звітність дружини або чоловіка за свою поведінку у сім'ї, передбачаючи тим самим право на з'ясування відносин, право на осуд і каяття як основний вид сімейної відповідальності. Тобто, є всі підстави стверджувати, що вчинення подружнього вбивства є й грубим порушенням обов'язку щодо піклування про побудову сімейних відносин і воно має враховуватись не лише при призначенні покарання, як обставина, що його обтяжує (п. 8 ч. 1 ст. 67 КК України), а й при кваліфікації злочинної поведінки винного. На

цій підставі вважаємо за необхідне нормативне закріплення факту вчинення подружнього вбивства особою, яка перебувала із потерпілим у шлюбних відносинах, в якості додаткової ознаки, за якою, згідно з ч. 2 ст. 18 КК України такі діяння кваліфікуються як вбивство, вчинене спеціальним суб'єктом. Таке визначення, в свою чергу, дозволить доповнити ч. 2 ст. 115 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як умисне вбивство особи, яка перебувала із винним у шлюбних стосунках. Відсутність у ч. 2 ст. 115 КК України такої кваліфікуючої ознаки, враховуючи підвищену суспільну небезпеку подружнього вбивства, суперечить не лише окремим нормам Загальної частини КК України (зокрема, закріпленій у п. 8 ч. 1 ст. 67 КК України), але й деяким нормам Особливої частини КК України. Наприклад, доведення до самогубства особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винного визнається кваліфікуючою ознакою за ч. 2 ст. 120 КК України. Під іншою залежністю в теорії кримінального права розуміється залежність службова та шлюбна (підкреслено нами – О.З.), що впливає з факту проживання на житловій площі винного, тощо [8, с. 253–254]. Або визнання за ст. 135 КК України спеціальним суб'єктом залишення в небезпеці лише тієї особи, яка зобов'язана була піклуватися про потерпілого. При цьому правовий обов'язок піклуватися про особу, яка перебуває в небезпечному для життя стані, зумовлений, перш за все, законом, зокрема, ст. 75 СК України передбачено обов'язок подружжя щодо утримання одним одного.

Таким чином, на підставі викладеного матеріалу можна зробити наступні **висновки**:

1) суб'єкт подружнього вбивства розглядається через призму юридичних властивостей, таких, як осудність і вік, оскільки соціально-політична характеристика охоплює широке коло соціально значимих властивостей (ознак) особи: соціально-демографічні, морально-психологічні, психофізичні, які мають виняткове значення для кримінологічної характеристики особи злочинця;

2) вік суб'єкта подружнього вбивства визначається з урахуванням не лише ст. 22 КК України, але й ст.ст. 22, 23 СК України (шлюбний вік), а тому суб'єктом подружнього вбивства є фізична осудна або обмежено осудна особа, яка досягла шлюбного віку, встановленого СК України, або віку, з якого вона перебуває у фактичних шлюбних стосунках, або віку, з якого рішенням суду їй надано право на шлюб;

3) оскільки подружнє вбивство можливе лише за наявності шлюбних відносин між винним і потерпілим, тобто за наявності певного соціально-правового статусу як винної особи, так і потерпілого, то на цій підставі пропонується визнати вчинення подружнього вбивства спеціальним суб'єктом, доповнивши п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як вбивство особи, з якою винний перебував у шлюбних відносинах.

Список використаних джерел

1. *Воробей П.А.* Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину: Монографія. – Київ: видавництво Національної академії внутрішніх справ України, 1997. – 184 с.

2. *Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація.* – Київ – Харків: Юрінком Інтер – Право, 2001. – 416 с.

3. *Кримінальне право України: загальна частина: Підручник / Михайленко П.П., Кузнєцов В.В., Михайленко В.П., та ін.; за ред. професора П.П. Михайленка.* – Київ, 2006. – 440 с.

4. *Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. вузів і фак.* / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Беньківський та ін.; За ред. П.С. Матишевського та ін. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.
5. *Луц Д.Р.* Проблемы невменяемости в теории и практике судебной психиатрии. – М.: “Медицина”, 1966. – С. 4.
6. *Курнатовский Г.Г.* Парапсихология и правовые науки. – М.: “Инфра”, 1994. – С. 100–115.
7. *Литвин О.П.* Злочини проти життя. – К.: Вид-во Європейського унів-ту, 2002. – С. 47–49.

The article is dedicated to the consideration of the criminal and criminology description of the homicides on the domestic ground.

© О.І. Зазимко, 2008